

JÓZEF BREMER

CZY WOLNA WOLA
JEST WOLNA?
KOMPATYBILIZM
NA TLE BADAŃ
INTERDYSCYPLINARNYCH

Wydawnictwo WAM

Kraków 2013

© Wydawnictwo WAM, 2013

Redaktor serii
dr Tomasz Homa SJ

Recenzenci
prof. dr hab. Jan Kaiser
prof. dr hab. Jan Woleński

Redakcja
Małgorzata Płazowska

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

Skład i łamanie
Jacek Żaryczny

Wydanie książki sfinansowano częściowo ze środków na działalność
statutową Wydziału Filozoficznego Akademii Ignatianum w Krakowie,
3020/02/F-640/S/2012

ISBN 978-83-277-2342-0

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW
tel. 12 62 93 200 • fax 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-255 • fax 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIEGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260, 12 62 93 446-447
faks 12 62 93 261
e.wydawnictwowam.pl

Drukarnia Wydawnictwa WAM • ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	9
Współczesny, interdyscyplinarny charakter pytania o wolną wolę	12
Metoda i cele pracy	15
1. Główne zagadnienia, terminologia, stanowiska	19
1.1. Określenia wstępne	19
1.1.1. Obrazy osoby, jej tożsamości i jedności	19
1.1.2. Jaźń, podmiot, osoba	23
1.1.3. Introspekcja	27
1.1.4. Wola, wolność woli	30
1.1.4.1. Wolność jako zdolność i jako działanie	31
1.1.4.2. Filozoficzne kryteria wolnej woli – przykłady	33
1.1.5. Iluzje	36
1.1.5.1. Iluzje zmysłowe	36
1.1.5.2. Wolna wola jako iluzja	37
1.2. Źródła problemu z wolną wolą	40
1.2.1. Pojęciowy obszar objaśniania wieloaspektowości wolności	42
1.2.2. Determinizm, fatalizm	44
1.2.2.1. Formy determinizmu	45
1.2.2.2. Fatalizm	50
1.3. Inkompatybilizm versus kompatybilizm	53
1.3.1. Kompatybilizm konserwatywny	55
1.3.2. Kompatybilizm rewizjonistyczny	56
1.4. Pragmatyczno-prawne rozumienie wolnej woli	57
1.5. Doświadczenie B. Libeta – etapy działania dobrowolnego	60
1.5.1. Przebieg eksperymentu	60
1.5.2. Działania dobrowolne	62
1.5.3. Słabość woli	66
1.6. Zamiast podsumowania: dwa trylematy	69
2. Problematyka wolnej woli w historii filozofii	73
2.1. Kompatybilizm	73
2.1.1. Starożytność i średniowiecze	73
2.1.2. Nowożytność i oświecenie	77
2.1.3. Współczesność	80
2.1.3.1. P.F. Strawson – postawy reaktywne	80
2.1.3.2. G.E. Moore – działanie dobrowolne	82
2.1.3.3. R. Ingarden – systemy częściowo otwarte	87
2.2. Libertarianizm	89
2.2.1. Starożytność i średniowiecze	89

2.2.2. Nowożytność i oświecenie	93
2.2.3. Współczesność	99
2.3. Determinizm	103
2.3.1. Starożytność i średniowiecze	103
2.3.2. Nowożytność i oświecenie	106
2.4. Podsumowanie: libertarianie, kompatybiliści, determiniści	112
3. Aktualne filozoficzne i naukowe ujęcia wolnej woli	115
3.1. Ujęcia filozoficzne odwołujące się do osiągnięć neuronauk	115
3.1.1. D. Dennett – kompatybilizm	115
3.1.2. J. Searle – inkompatybilizm	120
3.2. Ujęcia filozoficzne nieodwołujące się do innych nauk	125
3.2.1. T. Nagel – wewnętrzny i zewnętrzny punkt widzenia	125
3.2.2. G. Keil – libertarianizm	130
3.2.2.1. Badania mózgu a libertariańska koncepcja wolnej woli	134
3.2.2.2. Krytyka tez Keila	134
3.2.3. J. Habermas – dualizm perspektyw	136
3.2.3.1. Połączenie Kanta z Darwinem	139
3.2.3.2. Habermasa interpretacja eksperymentu Libeta	141
3.2.3.3. Krytyczna ocena tez Habermasa	142
3.3. Podsumowanie	145
3.4. Wolna wola – teoretyczne ujęcia naukowe	149
3.4.1. XIX-wieczne pytania o wolność woli	149
3.4.2. Naukowcy o wolnej woli	154
3.4.2.1. M. Planck	154
3.4.2.2. A. Einstein	157
3.4.2.3. W. Heisenberg	159
3.4.2.4. R.W. Sperry – emergentny kompatybilizm	161
3.5. Wolna wola jako własność emergentna	165
3.6. Płaty kory czołowej a wolna wola	169
3.7. Podsumowanie	173
4. Wolna wola: wyzwania empiryczne – neuronauki	177
4.1. Manifest jedenastu neuronaukowców	177
4.2. Badania empiryczne zajmujące się wolnością woli	181
4.2.1. Empiryczne badania introspekcji	181
4.2.2. Eksperymenty B. Libeta	186
4.2.2.1. H.H. Kornhuber, L. Deecke – potencjał gotowości	186
4.2.2.2. Zależność: potencjał gotowości – działanie dobrowolne	189
4.2.2.3. Libet – funkcja weta	194
4.2.2.4. Logiczne problemy z wetem	198
4.2.2.5. Inne problemy z wetem	200
4.2.2.6. Teoria świadomego pola mentalnego	205

4.2.2.7. Filozoficzne interpretacje wyników uzyskanych w eksperymentach Libeta	208
4.2.2.8. Neuronaukowe interpretacje eksperymentu Libeta	212
4.2.2.8.1. G. Roth i W. Singer	213
4.2.2.8.2. Krytyka twierdzeń Rotha i Singera	219
4.3. Inne eksperymenty	224
4.3.1. Eksperyment Haggarda i Eimera	225
4.3.2. Eksperyment J.-D. Haynesa	227
4.3.2.1. Odkodowywanie informacji – zadania obliczeniowe	229
4.3.2.2. Eksperyment Haynesa i Bode'a	235
4.3.2.3. Podsumowanie – krytyczna analiza eksperymentów Haynesa	238
4.4. Nieinwazyjne modulowanie aktywności mózgu	242
4.4.1. Stymulacja przezczaszkowa (TMS)	242
4.4.2. Elektryczne stymulowanie neuronalnego podłoża poczucia wolnej woli	246
4.5. Wnioski	249
5. Wolna wola: wyzwania empiryczne – psychologia	250
5.1. Eksperymenty społeczne – wpływ nieświadomych bodźców	250
5.1.1. Eksperymenty J. Bargha	250
5.1.1.1. Model adaptacyjnych preferencji	253
5.1.1.2. Sprawdzanie modelu adaptacyjnych preferencji	254
5.1.2. Nieświadome podejmowanie decyzji	256
5.1.3. Podsumowanie	258
5.2. Eksperymenty mające potwierdzić iluzoryczne bycie sprawcą	260
5.2.1. Efekt Carpentera, ruchy ideomotoryczne	260
5.2.2. <i>I Spy</i>	262
5.2.3. D. Wegner – wolna wola jako iluzja	264
5.2.3.1. Teoria pozornej mentalnej przyczynowości	266
5.2.3.2. Wnioski podsumowujące tezy Wegnera	267
5.3. Neuropoprawianie wolitywnych sprawności osoby	272
5.4. Podsumowanie i ogólne wnioski	275
5.4.1. Refleksja filozoficzna	275
5.4.2. Krytyka na płaszczyźnie pojęciowo-empirycznej	276
5.4.2.1. Zależność między filozofią umysłu a ujęciem wolnej woli	276
5.4.2.2. Refleksja neuronaukowa	281
6. Wolna wola a odpowiedzialność	283
6.1. Wolna wola i wina w prawie karnym	283
6.1.1. Klasyczne i pozytywne ujęcie prawa karnego	286
6.1.2. Ewolucja prawa karnego w Niemczech i Polsce	288

6.1.3. K. Twardowski i L. Kołakowski o odpowiedzialności	292
6.1.4. Teoria radykalnego rozdziału prawa od moralności	295
6.1.5. Wolność woli – niektóre współczesne stanowiska karnoprawne	298
6.1.6. Rozwój neuronauk a pytanie o reformę prawa karnego	306
6.2. Podsumowanie i wnioski	310
6.3. Wolna wola a niepoczytalność	312
6.3.1. Poczytalność – uwagi ogólne	313
6.3.2. Wolność woli w zachowaniach zaburzonych	314
6.3.2.1. Zachowania automatyczne	314
6.3.2.2. Zachowania socjopatyczne związane z uszkodzeniami mózgu	317
6.3.2.3. Osobowość dyssocjalna	319
6.3.3. Wolna wola w pierwszoosobowej terapii psychiatrycznej	322
6.3.4. Rewizjonistyczny kompatybilizm i odpowiedzialność. Czy neuronauki są wyzwaniem?	326
6.3.5. Relatywna wolność woli	331
6.3.5.1. Procesy przypadkowe	332
6.3.5.2. Wolność woli a prawo cywilne	335
6.4. Podsumowanie	337
Wnioski ogólne	342
Summary	347
Bibliografia	351
Indeks pojęć	375
Indeks osób	387